

Traditionele Turkana-herder, getooid met lipsieraad,
ooringen en klei-kapsel. Kenia 1987.

Foto : D. Beke

THE KILLING DESERT ? DROOGTE, NOMADENTRADITIES EN ONTWIKKELINGSBESTUUR BIJ DE TURKANA

Patrick WYMEERSCH
Fac. Psychologie et Pédagogie
Université du Burundi
Bujumbura, Burundi

ONDERZOEKSVELD : sociale en kulturele antropologie.

Dirk BEKE
Seminarie Recht van Nieuwe Staten (R.U.G.)
Universiteitsstraat 4
B-9000 Gent

ONDERZOEKSVELD : recht en bestuur in ontwikkelingslanden.

SUMMARY

THE KILLING DESERT ? DROUGHT, NOMADIC TRADITIONS AND DEVELOPMENT ADMINISTRATION WITH THE TURKANA.

The Turkana are nomadic pastoralists who live in the desert regions of northwestern Kenya. The majority of the Turkana practice no agriculture nor fishing and live exclusively from the products of their livestock (milk, blood and meat). They keep multiple species herds (cattle, camels, goats, sheep and donkeys) in order to buffer the variations in the quality and distribution of vegetal resources and water requirements. The Turkana were one of many affected by several droughts. Although the famine which resulted from the sharp drop in food production was dramatized by international press, insecurity of food availability is characteristic of pastoral production systems. One technique used by the Turkana to exploit an environment where the availability of food is

inconsistent, sparse and scattered, is the management of herds composed by many species which can be divided in the dry season into different herds. The second technique used to manage livestock is mobility and raiding cattle from neighbouring ethnic groups. In times of stress the Turkana utilize a system of social ties, obligations and rights which they build up over a lifetime. Important social relationships are reconfirmed periodically via the exchange of livestock between friends. The not integrated new projects in Turkana-land could lead to destruction of the ecology, and to a breakdown of the pastoral system and of the system of social ties which has enabled generations of Turkana to cope with the stresses imposed by living in a harsh and unpredictable environment.

KEYWORDS : development administration, drought, Kenya, nomads, traditional pastoralism, Turkana.

INLEIDING

"Development for nomadic peoples is commonly taken to mean first and foremost requiring them to settle in permanent homes, with the corollary that they must learn to farm. Cases can readily be quoted of misguided settlement policies which have disastrous consequences".

Lucy MAIR in 'Anthropology and Development'(1)

Het traditioneel leven van de Turkana raakt de laatste jaren meer en meer ontwricht. Algemeen wordt de droogte als oorzaak aangewezen. Op het eerste zicht lijkt dat ook juist : de katastrofejaren 1960, 1971 en 1980 waren ook jaren met uiterst schaarse regenval. Uit de overlevering blijkt evenwel dat er voorheen nog ernstige droogteperiodes geweest zijn; alleen waren de gevolgen nooit zo rampspoedig als nu.

De vraag is dan ook of de recente droogtes de enige en voornaamste oorzaak zijn van de terugkerende hongersnoden in Turkanaland. Daarbij aansluitend moet nagegaan worden in welke mate het ingrijpen van de koloniale en van de huidige Keniaanse autoriteiten, de buitenlandse hulp en de ontwikkelingsprojecten de gevolgen van de katastrofes hebben opgevangen. Of zijn de oorzaken van de achteruitgang te vinden bij deze interventies zelf?

Daar de studies over het Turkanagebied eerder schaars zijn, is het belangrijkste deel van dit artikel gebaseerd op plaatselijke observatie en onderzoek, en op gesprekken met verantwoordelijken en met leden van de Turkana-gemeenschap. Hiervan werden reeds enkele deelaspecten in afzonderlijke artikels uitgewerkt (2). Deze bijdrage vormt een globale synthese aangevuld met recente bijdragen, waarbij in het bijzonder aandacht besteed wordt aan de invloeden van het staatsbestuur, zowel van de koloniale als de hedendaagse overheid, en van het ontwikkelingsbeleid.

HET NATUURLIJKE MILIEU

Het huidige woongebied van de Turkana is de meest onherbergzame streek van noordwest Kenia : de droge en schaars begroeide vlaktes en bergen ten westen van het gelijknamige meer. Het Turkana-meer zelf (de koloniale benaming was Rudolf-meer) is 240 km lang en 30 tot 40 km breed en heeft geen afvloeï. Het is één van de grootste alkalische meren van de wereld. Het water komt van de Omo-rivier en enkele kleinere rivieren. In het meer leeft een rijke Nilotische visfauna, met vooral de grote Nijlbaars, wat er kan op wijzen dat er vroeger een verbinding was met de Nijl. Door ernstige droogtes in de voorbije periode heeft het wateroppervlak zich voortdurend, tot meerdere kilometer per jaar, teruggetrokken.

Het Turkanaland strekt zich uit van noord naar zuid over ongeveer 450 km en van west naar oost over ongeveer 160 km ; het heeft een oppervlakte van bijna 67.000 km² (meer dan 2x België). Het gebied, samen met het meer , maakt deel uit van de Grote Afrikaanse Slenk. Tweederde van Turkanaland is halfwoestijn. De vlaktes zijn bezaaid met witgele grassen, met daartussen kale stukken. Het land is verder schaars

begroeid met bomen, vooral doorn-acacia's en Commiphora, en met succulenten. Het gebied wordt doorsneden door meestal droge rivieren. Enkele zijn grote wadi's, met langs de oevers brede stroken met acacia's. Waar de bodem niet uit vulkanisch puin bestaat maar uit kalksteen of zand, komen meer heesters en bomen voor. Het water kan er in de bodem dringen en aldus langer beschikbaar blijven. Langs het meer treft men stukken zandwoestijn aan, met hier en daar bosjes doempalmen. De streek is, behalve aan de kant van het meer, omgeven door rotsige heuvels. In hogere gelede gebieden is er meer begroeiing wegens de grotere neerslag.

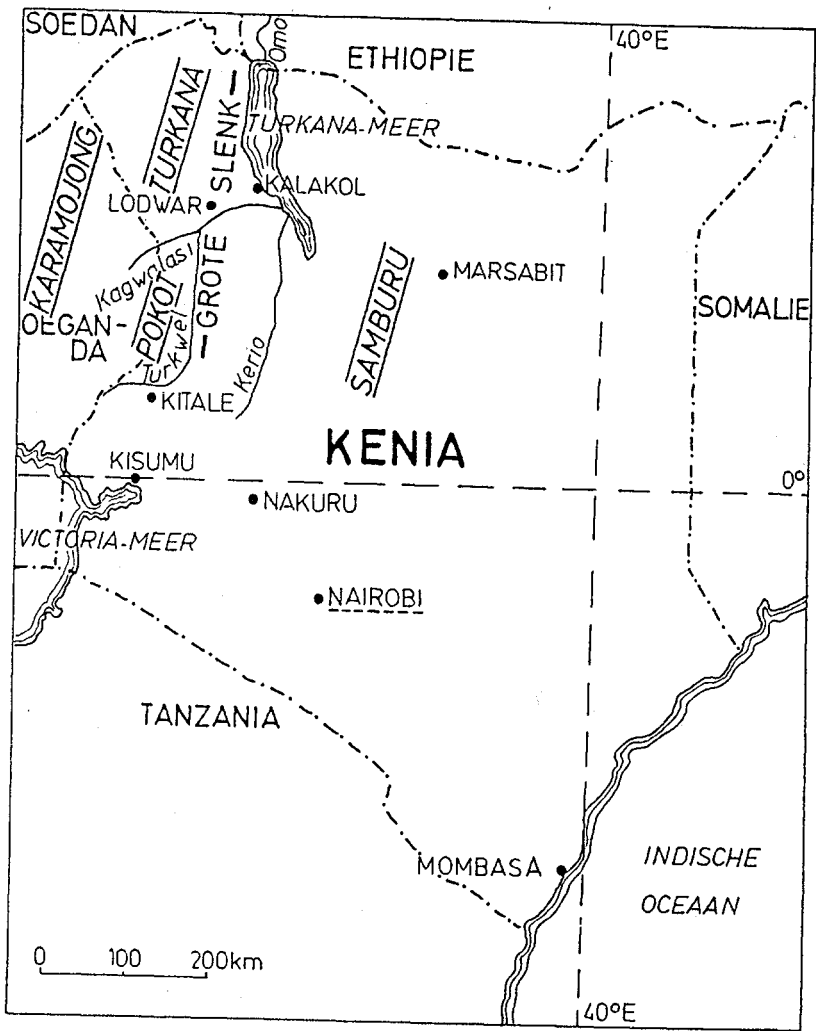
Het klimaat in dit laaggelegen gebied is warm en droog. De temperatuur varieert van ongeveer 25°C 's nachts tot 40°C overdag. De Turkana verdelen het jaar in een droog seizoen of 'akuma', van augustus tot januari, en in een regenseizoen of 'agiporo', van februari tot juli. Regenseizoen betekent evenwel niet noodzakelijk dat er in die periode veelvuldig regen valt; het wil alleen zeggen dat er in dit seizoen regen kan vallen. De neerslag concentreert zich immers op slechts enkele dagen of uren per jaar, maar dan wel zeer hevig. Sommige delen van het gebied kunnen in bepaalde jaren geen druppel regen ontvangen. De vlaktes krijgen een jaarlijkse neerslag van 300 tot 400 mm. In de centrale vlakte is de neerslag nog geringer, gemiddeld minder dan 200 mm per jaar. In de bergen valt boven de 1200m-hoogte ongeveer 600mm.

Bij het doorkruisen van Turkanaland lijkt het onvoorstelbaar dat in deze halfwoestijn, waarvan sommige delen niet onder moeten doen voor de Sahara, 200.000 tot 250.000 mensen leven samen met hun grote veestapel.

HET TRADITIONELE LEEFPATROON

Bestaansbronnen

De Turkana zijn een nomaden- en herdersvolk. Veehouderij is nagenoeg de enige vorm van bestaan die de natuurlijke omgeving hen biedt. Ze houden runderen, dromedarissen, ezels, schapen en geiten. Melk en bloed zijn het dagelijks voedsel. Vlees wordt gegeten indien de omvang van de veestapel dit toelaat en dan nog meestal niet meer dan één

keer per week. De vleesmaaltijd heeft bijna altijd plaats in een rituele kontekst. De veestapel is hun bron van bestaan maar tegelijk ook hun kapitaal dat aanzien bepaalt. Vee is de enige vorm van rijkdom waar de Turkana waarde aan hechten. Vruchten, zaden, wortels en noten vormen een onmiskenbare complementaire voedselbron, vooral in het droog seizoen.

Alleen in de randgebieden in het westelijk en zuidelijk deel van Turkanaland wordt op kleine schaal, tijdens het regen-seizoen, landbouw bedreven door de 'Ngikebotok' (vertaald : 'de arme Turkana die niet aan veeteelt doen'). Iedere vrouw bezit er een lapje grond van ongeveer 20 aren dat ze gedurende 3 tot 5 jaar bewerkt, totdat de aarde uitgeput is. Ze teelt er voornamelijk sorghum en tabak.

De Turkana die aan het meer wonen beoefenen sinds geruime tijd artisanale visvangst. Geheel in het zuiden, waar nog wildfauna voorhanden is, zwerven Turkana rond die uitsluitend jagers-verzamelaars zijn.

Sociale en economische structuren

De Turkana behoren tot de lipplug-kultuur, ook 'Karamojong' kulturele groep genoemd. Etnografisch moet men ze rangschikken bij de vlakke-Niloten.

Een Turkana wordt geboren in een bepaalde clan of 'ateger'. Er zijn zo'n dertigtal clans. Zij onderscheiden zich van elkaar door hun ritualistiek. Naast de clan bestaat ook de territoriale sectie of 'ekitela'. Clan en territoriale sekte hebben vandaag de dag geen korporatieve eigenschappen meer zodat beide principes politiek en economisch eerder onbelangrijk zijn.

De Turkana zijn patrilineair en virilocaal. Toch wordt er een onderscheid gemaakt tussen de mensen van de 'awi' en de mensen van de 'ekal'. 'Awi' betekent letterlijk woonerf; 'ekal' daghut van de gehuwde vrouw die reeds kinderen heeft gebaard. De mensen van de 'awi' zijn, naast de man en één of meerdere vrouwen, alle kinderen, dus inwonende zoons (met hun echtgenotes als ze gehuwd zijn) en dochters verwekt door één man (de familievader). De mensen van de 'ekal' zijn alle kinderen, dus zoons (met hun echtgenotes als ze gehuwd zijn)

en dochters van één moeder. Dit onderscheid tussen beide afstammingslijnen (er is geen sprake van een bilateraal systeem en helemaal niet van een lineage systeem) is enkel van belang voor de verdeling en de erfrechten van het vee. Volle broers (dus van één moeder) krijgen steeds een deel van moeders kudde toegewezen; ze kunnen pas een deel van de kudde van hun vader verkrijgen als deze overleden is. Gezien de familievader met verschillende vrouwen gehuwd is, zijn er ook een aantal half-broers. Allen moeten van hun overleden vader kunnen erven. Dit is soms bitter weinig; vandaar het belang van de moederlijke lijn.

Maatschappij en ekonomie worden beheerst door de nucleaire familie, bestaande uit een familievader, één of (meestal) meerdere moeders en hun kinderen en kleinkinderen die in de 'awi napolon', het basiskamp, leven. De familiale gemeenschap leeft evenwel niet geïsoleerd van anderen. Sociale en ekonomische noodzaak brengen de eerder egocentrisch gerichte Turkana er toch toe akkoorden te sluiten met families uit de nabije omgeving. Dergelijke buurt noemt men 'adakar' en dit betekent letterlijk het gebied waar de dieren gezamenlijk grazen. De 'adakar' bestaat uit meerdere wooneenheden. Goede bekenden zullen tijdens de migratietochten hun nieuwe woonerf zo dicht mogelijk bij elkaar optrekken. De 'adakar' is dus functioneel en bezit korporatieve eigenschappen. In tijden van nood kan aan een naburige familie melk, bloed, vlees en tabak gevraagd worden. Bij onenigheden met mensen uit een andere buurt is men er zeker van gesteund te worden door de leden van zijn eigen 'adakar'.

De uitgebreide familie is noch een residentiële noch een ekonomische eenheid. Als gevolg van hun nomadische levenswijze op een uitgestrekt gebied kunnen de leden van een uitgebreide familie of 'eowe' elkaar zelden ontmoeten. Daar de verschillende soorten vee elk aangewezen zijn op eigen, specifieke graaslanden splitst de familie zich, voornamelijk in het droog seizoen, in verschillende ver van elkaar verwijderde en kleinere veekampen of 'awi abor'.

Uitsluitend leven van vee betekent dat de kudde van een 'awi' groot genoeg moet zijn voor dagelijkse behoeften aan melk, bloed en vlees. Bij aangroei van de familie moet ook de veestapel opgedreven worden. Overleven is aldus direct verbonden met het bezit van een minimum aantal dieren: over 't algemeen een achttal koeien of het ekwivalent van andere

dieren, per volwassene. Op hun beurt hebben de dieren dan voldoende graasland nodig.

Produktiewijze en Ecologie.

In de Turkana traditie leeft het sterke besef dat de natuurlijke omgeving in zeer broos ecologisch evenwicht is. Het jaarlijks regenseizoen is kort en de droge periode lang. De vegetatie verschaalt zeer vlug met als direkt gevolg een snelle daling van de melkproduktie. Nog ingrijpender dan de jaarlijkse cyclus zijn één tot tweejarige grote droogten die met variërende tussenpozen terugkeren. Oudere Turkana kunnen precies beschrijven wanneer lange droogteperiodes zich tijdens hun leven hebben voorgedaan. Vaak is zo'n droogte plaatselijk en heeft het omringende gebied er minder van te lijden. Soms is ze erg uitgestrekt zodat het hele Turkana-gebied getroffen wordt door langdurige en ononderbroken hitte en uitdroging.

De Turkana kennen deze gevaarlijke grilligheden van de natuur die hen bestendig bedreigen. Door eeuwenlange ervaring hebben zij een levenswijze ontwikkeld om hiermee te kunnen voortbestaan. De kudde van de familiekraal of 'awi napolon' is dus evenwichtig samengesteld uit verschillende soorten vee, die elk specifieke gewassen uitzoeken. Daardoor wordt de vaak schaarse begroeiing optimaal benut zonder vernietigd te worden. Runderen en schapen zijn vooral terug te vinden aan de voet van de bergen, waar het frisser is en waar het gras welig groeit. In de vlaktes verblijven dromedarissen, geiten en ezels, die zich hoofdzakelijk voeden met allerlei struikgewas. Door de opdeling van de veestapel in verschillende soorten wordt ook het risico kleiner dat alle dieren door ziekte worden aangetast of dat de gehele veestapel op zeker ogenblik geroofd wordt door naburige etnische groepen.

Eén van de aanpassingen aan de onzekere omstandigheden is ook de mobiliteit van de herders. Doordat zij niet gebonden zijn aan één plaats kunnen zij snel en adekwaat reageren wanneer de voedselvoorziening voor het vee rond de 'awi napolon' of basiskamp terugloopt. Zij trekken dan verder naar een gebied waar de omstandigheden op dat moment beter zijn en zetten daar een 'awi abor' of tijdelijk veekamp op.

In de traditionele maatschappelijke organisatie bestaat, zoals reeds aangestipt is, een systeem van wederzijdse hulp of 'nakinai'. Iedere veehouder heeft in de 'adakar' of nabije omgeving zijn speciale vrienden, meestal mannen uit zijn 'ajore' of leeftijdsklasse, op wie hij beroep kan doen wanneer de voedselvoorziening in gevaar komt of bij andere problemen. De verleende hulp verplicht echter tot reciprociteit op het moment dat helper zelf wordt gekonfronteerd met moeilijkheden.

Een belangrijk kollektief ritueel dat in de 'adakar' uitgevoerd wordt, is de 'akipeyore' ceremonie. Het woord betekent : roosteren voor, schenken aan, offeren. Om een of andere reden, die niet altijd aanwijsbaar is, besluit een man een offerceremonie uit te voeren, in eerste instantie voor de mannen van zijn leeftijdsklasse, doch ook voor de geïnitieerden van de andere alternerende leeftijdsklasse. Deze maaltijd onder mannen is een goede gelegenheid om relaties te onderhouden en gemeenschappelijke zaken, vooral plaatselijke politiek, te bespreken.

Als andere belangrijke oorzaak voor de huidige crisis waarin vele van deze etnische groepen verkeren wordt de praktijk van wederzijdse veeroof aangemerkt, een vanouds beoefende 'sport'. Inderdaad, ook de Turkana voorzien gedeeltelijk in hun levensonderhoud door vee te stelen van naburige etnische groepen, voornamelijk de Karamojong, de Nyangatom, de Pokot en de Samburu.

Veeroof bevordert zeker niet de maatschappelijke rust in het gebied. Zowel de koloniale overheid als de huidige Keniaanse regering hebben altijd streng opgetreden tegen dergelijke razzia's. Veestrooptochten zijn evenwel tot vandaag nog een levendig element in de cultuur omdat zij een belangrijke schakel kunnen zijn in het socio-ekonomische leven. Op sommige ogenblikken kan een individu of groep veel vee nodig hebben, niet alleen om te overleven, maar ook om compensaties te betalen (na de uitspraak van een geschil door de ouderen) of voor een bruidsprijs of voor schenkingen om de sociale kontakten levendig te houden. Sociaal en ook psychologisch blijken veestrooptochten bijna onafwendbaar. De mogelijkheid van veeroof geeft aan een jonge Turkana de hoop dat hij in één klap de zo fel begeerde dieren zal kunnen bemachtigen; dieren die dan zijn persoonlijke eigendom worden (de meeste

dieren die zij hoeden horen toe aan hun vader). Door vee te roven kunnen zij huwen en een gezin stichten (meestal rond de leeftijd van 30 jaar). De veerazzia's werken ook als een niet te onderschatten uitlaatklep voor de jongeren.

De praktijk van veeroof, met bedreiging en al of niet gebruik van traditionele wapens, zoals polsmes, speer en boog, kan uiteraard tragische gevolgen hebben zowel materieel als fysisch voor de beroofde familie en ook fysisch voor de aanvallers. Traditionele veediefstallen hebben evenwel nooit desastreuze gevolgen gehad voor een gehele etnische groep in en rondom het Turkanagebied. De razzia's waren relatief kleinschalig en vaak wederkerig. Aan de ene kant waren zij oorzaak van onderlinge vijandigheid tussen de etnische groepen maar aan de andere kant waren zij een middel om uitgedunde kuddes weer snel aan te vullen en tevens betekenden zij een waarborg tegen inteelt.

Naast de vermelde traditionele technieken om in dit schrale maar uitgestrekte gebied zelfstandig te kunnen voortbestaan, hebben de Turkana, -zoals ook andere pastorale volkeren in gelijkaardige streken- een doeltreffend systeem ontwikkeld om aan de onregelmatig terugkerende droogtes het hoofd te kunnen bieden. Tijdens de voorspoedige jaren laten de herders hun kuddes zoveel mogelijk aangroeien, vaak zelfs voorbij het punt dat de ecologie onder gemiddelde omstandigheden, kan dragen. In de droge jaren blijken de kuddes dan veel te omvangrijk. De beperktere begroeiing is onvoldoende voor zoveel dieren met als direkt gevolg dat de melkproduktie fel terugloopt. Door het overschot aan vee kan dan evenwel meer vlees verbruikt worden, als compensatie voor minder melkprodukten. Die slachtingen brengen op hun beurt ook ecologie en vee weer in evenwicht. Tenslotte blijven na drastische uitdunning van deze grote kuddes, toch nog voldoende dieren over om na de droogteperiode de veestapel weer snel te laten aankweken.

De bovenvermelde produktiewijze sluit hongersnood evenwel niet altijd uit. Parallel met de aangroei van vee in voorspoedige jaren bleek er meestal ook een aanwas van de bevolking. De hogere voedselproduktie kon meer monden vullen. In lange droogteperiodes was dan ondanks de beschikbare reserve aan slachtvee, het evenwicht tussen bevolkingsaantal en beschikbaar voedsel verbroken. Dit leidde onvermijdelijk tot hongersnood en sterfte onder de Turkana.

Hoe tragisch het verlies aan mensenlevens ook was, toch betekende dit voor de overlevenden reële hoop om, mits spaarzaamheid, nog voldoende vee te kunnen behouden voor de opbouw van een nieuwe veestapel op het moment van voldoende regen. De Turkana waren blijkbaar in staat om zelfstandig als groep dergelijke rampspoedige jaren te boven te komen.

DE INVLOEDEN VAN HET KOLONIAAL BESTUUR

Blijkens de overlevering en het geschiedkundig onderzoek, zijn de Turkana ongeveer 300 jaar geleden vanuit het noorden van het huidige Oeganda oostwaarts getrokken, naar het noordwesten van het huidige Kenia, en hebben ze zich gevestigd in de valleien rondom de Turkwel en Kagwalasi rivieren, ten westen van het Turkanameer.

Door overeenkomsten tussen Groot-Brittannië en Duitsland van 1880 en tussen Groot-Brittannië en Italië van 1891 kwam het Turkanagebied onder Britse invloedssfeer. De Britse koloniale overheden waren echter niet erg opgetogen om de verantwoordelijkheid te aanvaarden voor deze witgeblakerde woestenijs. Daar Turkanaland als zeer onproduktief beschouwd werd, vreesde men dat de inkomsten in de vorm van belastingen nooit de kosten van bestuur zouden kunnen dekken. Voor de Britten was het daarom op de eerste plaats van belang hun invloedssfeer in noord-Oeganda en in noordwest-Kenia veilig te stellen tegenover de andere koloniale mogendheden en tegenover het keizerrijk Ethiopië. De bestuursmaatregelen beperkten zich dan ook tot de controle van de grenzen en het vestigen van 'rust en orde' in het binnenland. In tegenstelling tot de andere gebieden in Kenia werden geen kolonisten toegelaten en werd niet ingegrepen op de levenswijze en de produktiewijze van de bevolking. Vanuit bestuursoogpunt was dit voor het koloniale bewind het meest voordelige. Op dit vlak liepen de koloniale belangen samen met het behoud van de traditionele levenswijze van de nomaden en van het broos ecologisch evenwicht van deze halfwoestijn. In een verslag van de Officer-in-Charge van het toenmalige Northern Frontier District, Sir Geoffrey Archer, lezen we :

"There is only one way to treat these Northern Territories, the home of nomadic camel, cattle, and sheep owning people, and that is to give them what

protection we can under the British flag and, otherwise, to leave them to their own customs, as far as possible, and under their own chiefs. Anything else is certainly uneconomic"(3)

Dat deze bestuursvorm ingegeven was door puur koloniaal belang en zeker niet uit bekommernis voor het milieu en de plaatselijke bevolking is vlug duidelijk geworden.

Daar het koloniaal bestuur de bevolking zelf ongemoeid liet waren de Turkana tijdens de eerste decennia van deze eeuw nog in staat gebieden in te nemen van andere etnische groepen en zo ook ruimte te bekomen voor een aangroei van hun bevolking. Tevens werden in die periode talrijke veeroftochten ondernomen om de door droogte en ziekte uitgedunde veestapel aan te vullen. Deze praktijk botste evenwel met de koloniale begrippen van 'rust en orde' en lokte in toenemende mate strafexpedities uit. De Britten zelf droegen nog bij tot de precaire voedselsituatie door vee op te eisen als belastingen. De onberedeneerde heffingen putten de Turkana nog meer uit, zodat de noodzaak om op veeroof te gaan alleen maar toenam. Daarenboven verkleinde hun areaal omdat de herders probeerden de hoge belastingen te ontduiken door bepaalde streken rond de administratieve centra te vermijden.

Wanneer kort na de eeuwwisseling de Turkana hun gebied poogden uit te breiden naar het zuiden, begonnen zij een bedreiging te vormen voor de daar gevestigde Europese boeren. Hierop werd gereageerd met een massaal militair offensief. Belangrijker misschien nog dan de militaire aktie was de uithongeringpolitiek die door de Britten ondernomen werd om de Turkana volledig onder controle te krijgen. Alleen al tussen 1916 en 1918 werden ruim 250.000 stuks vee opgeëist als voedsel voor de militairen. De Britten waren de grootste veerovers geworden.

Rond 1926, na voortdurende weerstand, grote verliezen aan vee en veel schermutselingen werden de Turkana tenslotte 'gepacificeerd'. Sinds dan zijn ze niet meer in staat geweest hun areaal effectief uit te breiden.

Ondanks de aanvankelijke gunstige bestuursvorm hebben later twee fundamentele beleidsfouten verregaande invloed gehad op het leven van de Turkana en op het milieu. Op de eerste plaats begrepen de Britten niets van de motieven van de

nomaden om hun areaal uit te breiden en van hun pogingen om hun uitgedunde veestapel aan te vullen door veeroftochten. Deze praktijken werden opgevat als "onbeschaafd", zoals zo vaak in de koloniale tijd, en niet gezien als socio-ekonomische noodzaak, die bij uitbanning tegenmaatregelen van het bestuur vereisen om een konstante voedselproduktie te waarborgen. Ten tweede, omdat het bestuur er alleen op gericht was orde en vrede, eventueel gewapenderhand, te handhaven, werd met ontwikkelingsprojekten in Turkanaland nooit van start gegaan. De bevolkingsaan groei moest daarom uitsluitend opgevangen worden door de reeds te zwaar belaste sektor van de veehouderij.

De ernstige droogte van 1960 heeft bij de Turkana, die in voorspoedige jaren slechts over het minimum aan bestaansbronnen beschikten, een ware hongersnood veroorzaakt. Opmerkelijk is dat alleen fenomenen als droogte en ziekte onder de veestapel als oorzaken werden gezien. De enige belangrijke ingreep van het koloniale bestuur was dan het organiseren van voedselhulp. Tijdens deze hongersnood waren een groot aantal families naar de omgeving van de kleine bestuurscentra getrokken. Daar werden ze door westerse hulpverleners in 'masikini' of armen-kampen opgevangen. Eens de droogte voorbij, waren zij zodanig aan voedselbedeling gewend geraakt (zonder dat van hen een wedergift werd geëist!) dat velen weigerden terug de woestijn in te trekken. Zelfstandig overleven was voorbij. Hun trots was omgeslagen in apathie.

Reeds vóór het einde van de koloniale periode waren Europese bestuurders en hulpverleners, ondanks de beperkte tussenkomsten in het kader van het laissez-faire principe, er toch in geslaagd om een deel van de Turkana te vervreemden van hun nomadentradities en er permanente hulpbehoevenden van te maken.

HET ONTWIKKELINGSBESTUUR SINDS DE ONAFHANKELIJKHEID

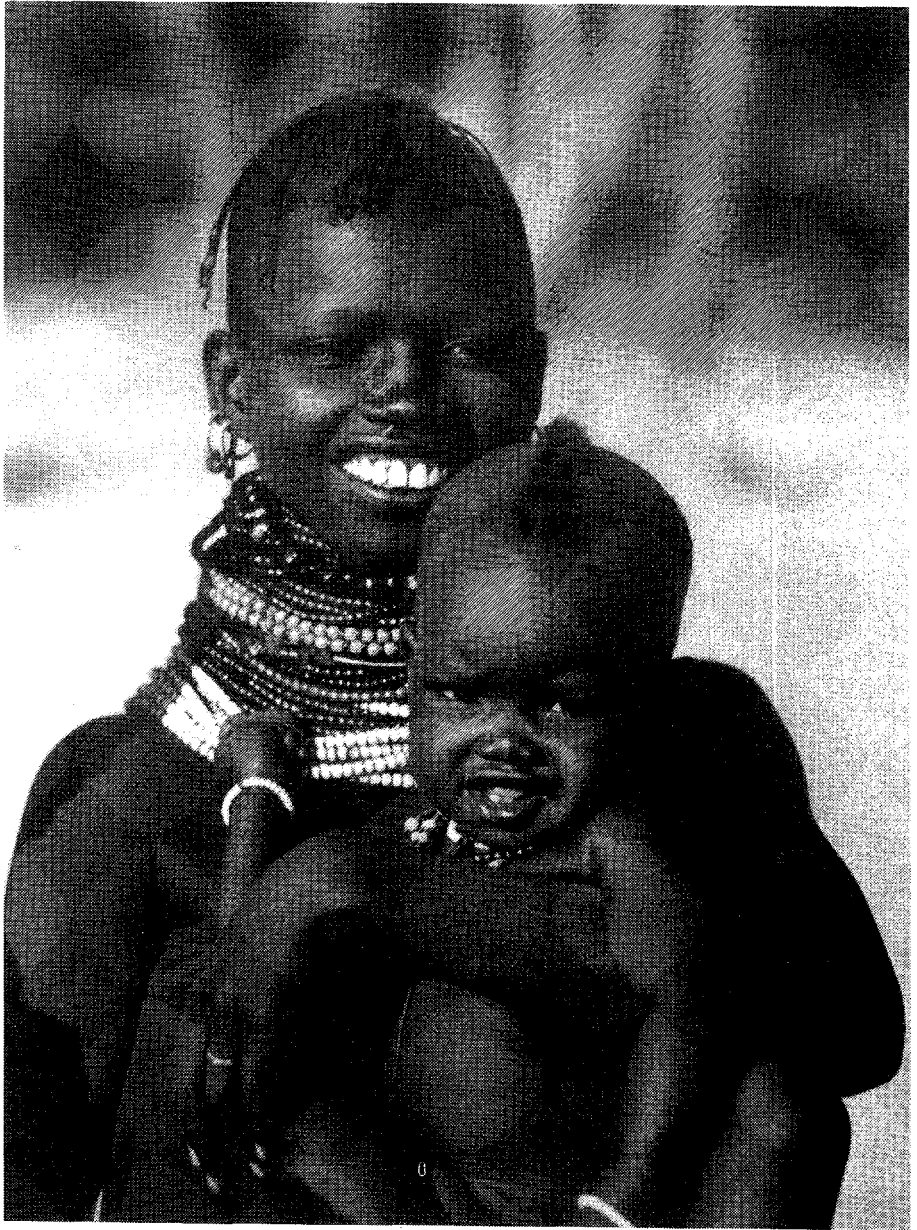
Na de onafhankelijkheid van Kenia, in 1963, veranderde er aanvankelijk niet zo heel veel in het bestuur over de Turkana. De nieuwe natie nam de technieken van het vroegere moederland over. Het is veelzeggend dat het noorden van Kenia tot 1968 een gesloten regio was, waarvoor een speciale

toelating nodig was om er binnen te mogen.

Vooral na de jaren zeventig is in het bestuur van de noordelijke districten grote verandering gekomen. In het kader van de politieke prioriteiten van de nieuwe staat, nl. natievorming en ontwikkeling, zijn gestadig meer en meer bestuursmaatregelen uitgewerkt voor de inschakeling van het noorden in het moderne Kenia.

In de ogen van de nieuwe politici en de bestuurders van Nairobi, samen met hun buitenlandse adviseurs, lag in het noorden van Kenia een enorm braakliggend terrein op ontwikkeling te wachten. Ook de zogenaamde 'primitieve' bevolking moest dringend ingeschakeld worden in de economische ontwikkeling en de politiek. Deze nomaden zijn volwaardig Keniaans burger en ook zij moeten kunnen genieten van de sociale voorzieningen van de nieuwe staat, zoals van wegen, scholen, ziekenhuizen, waterpompen, enz. Voor de modernistisch ingestelde bestuurder was de eerste voorwaarde hiervoor een vaste woonplaats voor zijn rondlolende medeburgers. Terzeldertijd zouden deze etnieën, die vaak geen staatsgrenzen kennen, beter gecontroleerd kunnen worden. De permanente vestiging van de bevolking zou ook de nationale eenheid bevorderen en efficiënt bestuur mogelijk maken. Op de eerste plaats was een minimum van ontwikkeling van deze rondlolende 'primitieven' dringend noodzakelijk. Deze naakte tot halfnaakte zwervers waren, en zijn, een blaam voor een moderne natie (nu nog is het ten strengste verboden om de lokale bevolking in het Turkanagebied te fotograferen).

In de optiek van de modernistisch ingestelde planologen was het prioritair voor de ontwikkeling van dit uitgestrekte gebied dat een deel van de grond gebruikt zou worden voor de landbouw. Irrigatielandbouw zou de voedselproductie verhogen en tevens zouden een aantal Turkana de gelegenheid krijgen om zich te sedentariseren. Het zou eveneens een rem betekenen op de aangroei van de, in de ogen van de ontwikkelingsplanners, onproductieve kudden. Samen met irrigatielandbouw zou eveneens werk gemaakt worden van de strijd tegen de woestijnvorming. Als een van de voornaamste oorzaken van woestijnvorming werd gewezen op de overbegrazing. Overbegrazing blijkt, onder meer volgens R. Hogg, in Turkanaland niet zozeer de oorzaak dan wel het gevolg van woestijnvorming. Hogg stelt ronduit dat : "There is no reason

Jonge traditionele Turkana-vrouw en kind. Kenia 1987.

Foto : D. Beke

to believe that the Kenyan pastoralist, left to himself, does not, in the main, pursue ecological principles of proper use" (4). Hij wijst er ook op dat bij de bepaling van het aantal dieren voor een evenwichtige begrazing, alleen rekening gehouden wordt met één soort vee, terwijl de tolerantie voor een gevarieerd samengestelde kudde veel groter is.

Het weidegebied van de Turkana is vanaf de jaren zeventig verkleind als gevolg van de irrigatielandbouw en dorpsontwikkeling en ook door de oprichting van wildparken. De landbouwprojecten hebben evenwel lang niet de verhoopte resultaten opgeleverd, zeker niet in verhouding tot de investeringen. Rond 1980 waren ongeveer 4.500 Turkana ingeschakeld in irrigatielandbouw. Daarnaast waren 12.000 mensen betrokken in nieuwe visserijprojecten, waarover onmiddellijk meer. Deze sedentariseringspolitiek bracht evenwel ook een grote concentratie mee van bevolking rond de nieuwe nederzettingen met als direkt gevolg sterke overbegrazing en vernietiging van de vegetatie. De opbrengst van de landbouw is tot nu toe evenwel te schaars gebleken om er uitsluitend van te kunnen leven.

Ook de visserij heeft onvoldoende resultaten opgebracht en grotere projecten zijn regelrecht op een fiasco uitgelopen. Zo staat nabij Kalakol, aan de westelijke oever van het meer, een groot modern visverwerkingsbedrijf, totaal onproductief. Noorse ontwikkelingshulpverleners probeerden er een geautomatiseerde visverwerkende industrie (waarde : ongeveer 350 miljoen Bfr.) op te zetten. De Turkana bleken nauwelijks geïnteresseerd in een grotere vangst van nijlbaarzen en andere vissen waarvan het meer wemelt. De lege fabriek wordt nu voornamelijk benut als markt- en schaduwplaats... In de praktijk is namelijk gebleken dat zodra de zaken wat beter gaan de Turkana alle projecten laten schieten en zoveel mogelijk vee kopen om hun traditionele nomadenbestaan te hervatten. Ironisch genoeg werd aan de veeteelt nooit aandacht besteed. Slechts één enkele campagne om het vee in te enten werd ondernomen en dit vooral om het gevaar voor verspreiding van ziekten naar de (naar westerse maatstaven rendabele) veeteeltsector in het zuidelijk Kenia tegen te gaan.

Ondermeer als gevolg van de grote droogte van 1979-80 en van de algemene verpaupering zijn een aantal Turkana weer hun toevlucht gaan nemen tot veeroof. Tegenacties van andere

etnische groepen hebben de onveiligheid op hun beurt verhoogd. Het gebruik van vuurwapens en nog meer van automatische wapens, vooral door etnische groepen vanuit Oeganda en Soedan, heeft de traditionele veestroomtochten een andere dimensie gegeven. Razzia's, vooral in de grensgebieden, zijn voor een aantal groepen in Kenia zelf, die traditioneel of slecht bewapend zijn, een bedreiging voor hun voortbestaan. De onveiligheid heeft onder meer ook grote groepen Turkana naar beschermde woongebieden samengebracht waardoor de nomadische levenswijze verder teloorgaat en de bevolkingsdruk rond centra nog vergroot. De rooftochten blijven tot vandaag, wegens de nieuwgevormde inter-etnische bendes (de gevreesde 'ngoroko'), een belangrijk faktor van de toenemende bevolkingsconcentratie.

De droogte van 1979-80 heeft duidelijk de voornaamste oorzaken van de heersende crisis in Turkanaland bloot gelegd. Ondanks het feit dat de droogte zelf niet uitzonderlijk was in omvang, waren de gevolgen katastrofaal. De ellende en de honger moeten op de eerste plaats toegeschreven worden aan de manier waarop de Keniaanse overheden met de Turkana en hun gebied zijn omgesprongen. Traditionele mechanismen om het hoofd te bieden aan calamiteiten, zoals rationeel gebruik van weiden en water, migratie en het delen wat voorhanden is, raken in onbruik als gevolg van de druk van buiten af (regering en ook missies) die op de traditionele cultuur en levenswijze wordt uitgeoefend. Zo hebben heel wat veehouders in 1980 de 'bui', om het met Timberlake ironisch te zeggen, zien aankomen. Nog voordat de droogte op zijn hoogtepunt was, zijn ze vee beginnen verkopen met het doel geld te hebben om voedsel, vooral maïsmeel, te kunnen kopen. Het probleem was echter dat er NIETS voorradig was in de schaarse winkeltjes. De voornaamste reden hiervoor bleek dat de enorme voedseloverschotten, waarover Kenia rond 1977 beschikte, door de overheid verkocht waren aan het buitenland. Daarenboven is de laatste jaren de export-landbouw sterk gestimuleerd ten koste van de voedselproductie. Kenia was tot dit beleid gedwongen mede door de stijging van de olieprijs. De uitvoer van koffie, thee en katoen moest zorgen voor deviezen. Tenslotte had men de laatste jaren ook te kampen met slechte maïsogsten. Door het voedseltekort was Kenia verplicht om over te gaan op belangrijke aankopen van voedsel op de internationale markt. Turkanaland was echter één van de laatste regio's waarheen

Turkana-gezin dat zich bij een missiepost gevestigd heeft en voor een groot deel daarvan afhankelijk is.

Foto : D. Beke

voedsel werd gestuurd (en dit had nog nefaste gevolgen ook, zoals we verder zullen zien).

In 1980 heeft men wel maatregelen genomen om het gevaar van hulpverslaving te voorkomen. De hulpverlening had de voorbije decennia onder meer als gevolg van de droogte van 1970 van de permanent te lage voedselproductie rondom de centra, nog grotere proporties aangenomen dan op het einde van de koloniale periode. In 1980 werd daarom voedsel verstrekt in het kader van 'food-for-work' projecten, zoals installatie van waterputten, aanleg van irrigatie, sorghumweek enz. De goedbedoelde maatregelen hebben op hun beurt nog meer Turkana weggetrokken van hun zwervend herdersbestaan en gesedentariseerd. Daarbij blijken hun nieuwe activiteiten evenwel onvoldoende produktief opdat de Turkana zelfstandig zouden kunnen voortbestaan. De ondoordachte tussenkomsten van de overheid en de onveiligheid hebben als gevolg gehad dat nu 46 pct. van de bevolking binnen 5 km van bestendige nederzettingen verblijft. In 1984, drie jaar na de droogte van 1979-80, leefden nog ongeveer 11.000 Turkana-families van voedselhulp. Daarenboven blijven door de bevolkingsconcentratie nu grote delen van Turkanaland onbenut. Zo was in 1982 slechts de helft van het Turkana-distrikt bezet (5).

De bevolkingsconcentratie, met daarbij de concentratie van vee, heeft rampspoedige gevolgen voor de ecologie. Enerzijds ziet men rond de centra een vernietiging van de begroeiing door overbegrazing en anderzijds worden grote gebieden waardeloos als gevolg van onderbegrazing omdat het struikgewas gaat overheersen. Dit laatste fenomeen wordt, onder meer door F. Conant, betiteld als 'green desertification'. De woestijnvorming rond de bevolkingscentra wordt verder in de hand gewerkt door ontbossing voor de produktie van houtskool. De verkoop van houtskool is namelijk een bijkomende inkomstenbron geworden voor de arme sedentaire bevolking. De gevolgen waren zo erg dat de regering nu de verkoop van houtskool langs de hoofdweg door Turkanaland verboden heeft.

De bevolkingsconcentratie is de voorbije jaren niet alleen door de overheid gestimuleerd, ook talrijke kerkgenootschappen dragen hiertoe bij. De meeste van deze missies zien alleen heil voor een bevolking met vaste woonplaats. Daarbij moet niet alleen het nomadenbestaan opgegeven worden maar ook

het grootste deel van de traditionele produktiewijze (veeteelt) en kultuur die daarmee verbonden is. Nu nog worden deze dan westers-aangeklede maar behoeftige Turkana voor de aanwezigheid bij een kerkdienst beloond met voedsel en eventueel werk in een of ander 'ontwikkelings'-project.

Samen met de overheid zijn ook talrijke kerkgenootschappen verantwoordelijk voor het onderwijs. De bestaande onderwijsstelsels en programma's zijn evenwel totaal vreemd aan het leven van de Turkana, aan hun taal, hun waardenpatroon, hun materiële cultuur en traditionele produktiewijze.

In het huidige ontwikkelingsmodel blijven voor de jonge Turkana die nog traditioneel leven slechts twee wegen open (voor diegene die gesedentariseerd zijn, meestal alleen nog de eerste) : ofwel school lopen met de hoop om, meestal als sterk afhankelijke, ingeschakeld te worden in het moderne Kenia en voor een groot deel te vervreemden van de eigen cultuur. Deze keuze brengt ook mee dat zeker een deel van de familie zich in de omgeving van een overbevolkte nederzetting zal moeten vestigen. De andere mogelijkheid is in de afgelegen 'awi' blijven en traditionele technieken aanleren voor de opbouw van een herdersbestaan. Een leefwijze die met de dag onzekerder wordt, vooral wegens de ingrepen van buitenaf, en die door de 'beschavers' gezien wordt als uiterst primitief.

BESLUIT

De Turkana hebben, om in een gebied van halfwoestijn te kunnen bestaan, een ingenieuze levenswijze uitgebouwd nagenoeg uitsluitend gebaseerd op veeteelt. Een bestaan dat generaties lang standgehouden heeft. De voedselconsumptie, hoofdzakelijk melk en bloed, tast het voortbestaan van de veestapel niet aan. Door gevarieerd samengestelde kudden en door spreiding en mobiliteit werd de schaarse vegetatie ten volle benut en toch in evenwicht gehouden. De aankweek van overtollig vee liet toe als groep grote droogtes te overbruggen zonder hulp van buitenaf, eventueel mits aanvulling van de uitgedunde kudden door beperkte veeroof.

Hoewel de Turkana sterk gericht zijn op hun eigen nucleaire familie hebben zij toch belangrijke sociale netwerken

uitgebouwd om elkaar bij te staan wanneer nodig. De rituelen zijn niet louter folklore maar heel vaak onmisbare handelingen voor de instandhouding van efficiënte sociale en economische structuren.

Het koloniaal bestuur heeft ondanks de opportunistische terughoudendheid, toch door een aantal ingrepen, zoals het opleggen van hun 'rust en orde' en ondoordachte voedselhulp, een eerste ernstige ontwrichting van de Turkana-gemeenschap veroorzaakt en een deel van de bevolking voor hun bestaan afhankelijk gemaakt. Het bestuur van het onafhankelijke Kenia heeft dit proces alleen nog verergerd en tijdens de recente droogteperiodes nog versneld door meer interventie-maatregelen, vooral in de produktiewijze.

Voorheen was er ook ontwrichting door droogte, maar nu recent valt hongersnood samen met die verhoogde inmenging van het staatsbestuur en van ontwikkelingshulpers. Daarbij blijken de gevolgen op langere termijn desastreus voor mens en milieu. Als gevolg van de interventies van buitenaf zijn de Turkana als groep veel kwetsbaarder voor droogte dan ooit voordien. Het belang van pastoraal nomadisme is door de meeste ontwikkelingsplanners volledig over het hoofd gezien. Veel geld en energie is daarentegen naar de onrendabele irrigatielandbouw gegaan. Bij dit alles antwoorden een groot aantal planologen : erg spijtig maar nu is er geen weg terug; we kunnen niet anders dan verder gaan met hulp, sedentarialisatie, proberen de landbouw rendabel te maken en zo de bevolking inschakelen in het moderne Kenia.

Wij geloven dit niet! En ook andere onderzoekers, zoals de reeds geciteerde antropoloog Richard Hogg, die zich met de problematiek in noord-Kenia bezighoudt, wijzen dergelijke redenering af. Hogg schrijft onomwonden : "I argue that desertification in both areas (het Turkana-distrikt en het Isiolo-distrikt) has been largely caused by ill-conceived development, which has encouraged population and livestock concentration and, in particular, the growth of villages and towns. This development is a result of a government policy which emphasizes settlement (in the interests of national unity) and agriculture (to increase foods production and to combat desertification) rather than pastoral nomadism. Any solution to the problem of desertification depends on a reversal of this policy and a clear commitment to the principles of nomadic pastoralism."

Wij zijn ons wel bewust dat een volledige terugkeer naar de oorspronkelijke levenswijze niet haalbaar is. Ook veel Turkana willen voortaan genieten van een aantal weldaden van de ontwikkeling, zoals waterpompen, gezondheidszorg, bestrijding van veeziekten, onderwijs en een transistor. Voor een groot deel onder de Turkana stelt zich vandaag gelukkig nog het probleem niet van een terugkeer naar het zwerfend herdersbestaan: zij bezitten in grote mate dit leefpatroon nog of zijn bereid opnieuw dit leven te leiden, als het voldoende garanties zou bieden voor een zelfstandig voortbestaan.

Welke maatregelen kunnen genomen worden om tot een rechtvaardig en haalbaar socio-economisch ontwikkelingsmodel te komen voor Turkana-land? Zonder pasklare oplossingen te willen formuleren blijken een aantal maatregelen toch zeker te overwegen. Ongetwijfeld zal een deel van de aangroeiende bevolking in de irrigatielandbouw moeten opgevangen worden. Een beperkte oppervlakte van het gebied lijkt hiervoor geschikt. Ook visvangst kan een niet te verwaarlozen bijkomende voedselbron worden. De eerste voorwaarden hiervoor zijn dat de nodige maatregelen moeten genomen worden om de degradatie van de grond en de plaatselijke vernietiging van de begroeiing tegen te gaan. Tevens dienen deze activiteiten zoveel mogelijk geïntegreerd in het traditioneel leefpatroon van de Turkana : het pastoraal nomadisme. Wegens het natuurlijk milieu is er immers voor het overgrote deel van Turkanaland geen alternatief. Veeveelt zal voor de volgende decennia de eerste bestaansbron moeten blijven.

Het ontwikkelingsbestuur moet daarom op de eerste plaats bijstand verlenen aan deze sektor, zoals door bestrijding van veeziekten. Een andere maatregel die zich opdringt is, zoals ook R.Hogg voorstelt, een herverdeling van de bestaande veestapel. Dit kan door het opkopen van dieren in gunstige periodes bij Turkana die een teveel hebben en door deze dieren toe te bedelen, eventueel mits een symbolische compensatie, aan families zonder vee. Terzelfertijd moeten maatregelen uitgedacht worden om de bevolking opnieuw evenwichtig te spreiden over het gehele Turkana-gebied, zodat de graaslanden optimaal benut worden en de vorming van struikgewas beperkt wordt.

Veiligheid, vooral in de grensstreken is daarbij een eerste

eis. R.Hogg suggereert dat sterk mobiele leger- en politiepatrouilles ingezet moeten worden, in plaats van de huidige gemakzuchtige controle over de gekoncentreerde bevolking in veiliger gebieden. Repressief optreden tegen grootschalige veerazzia's zou in ieder geval meer resultaat hebben dan de nu harde bestraffing van kleinschalige veeroof.

School en opleiding van de jonge Turkana zijn vandaag zeker niet meer weg te denken. De schoolse opvoeding kan mits aanpassing van het schoolsysteem en de programma's, aangevuld worden met de traditionele opleiding in de 'awi' gedurende een tijd van het jaar. Ook de gehele mentaliteit van de schoolopvoeding moet worden herzien. Basisopleiding in eigen Turkanataal is daarvan slechts één aspekt. Jonge meisjes weigeren vaak nog verder school te lopen omdat zij wegens hun traditionele kledij en kapsel uitgestoten worden door 'gemoderniseerde' medeleerlingen en leraars.

Algemeen zou de overheid nu al relatief gemakkelijk kunnen ingrijpen:

- door strenge reglementering van buitenlandse voedselbedeling ;
- door beperking en verplichte spreiding van alle projekten die verdere sedentarisatie in de hand kunnen werken;
- door controle, zoniet verbod, van de vermeende beschavingstaken van allerlei kerkgenootschappen.

Uit de recente evolutie is het duidelijk dat voor de uitbouw van een doeltreffend ontwikkelingsbestuur vooraf een grondige kennis en vooral respekt, nodig zijn van het traditioneel leven in al zijn aspecten van de Turkana. De ervaring toont evenwel aan dat dit samen zal moeten gaan met een grondige mentaliteitsverandering bij een aantal ontwikkelingshulpverleners en vooral bij de Keniaanse overheid, want zoals het fotograferen van de lokale bevolking er niet toegelaten is, wordt het antropologisch onderzoek wanneer het niet in het vastgelegd 'beschavingspatroon' past, zeer moeilijk gemaakt of regelrecht verboden.

NOTEN

- (1) MAIR, 1984, blz.15.
- (2) BERBEN, P.& P. WYMEERSCH, 1983 - De Turkana. Gebruiksvoorwerpen, kledij, sieraden en corporele decoratie bij de semi-sedentaire Turkana. Africa-Tervuren, XXIX, 1/2, blz. 35-50.
BERBEN, P. & P. WYMEERSCH, De sacrale wereld van de Turkana. Rite, symbool en mythe bij de Turkana, een nomadenvolk in N.W. Kenya (in druk).
BOGERS, K., P. WYMEERSCH & P. BERBEN, 1987 - In search of the Turkana monster. Ang'u or the reinforcement of social values. A hypothesis. Afrikanistische Arbeitspapiere (AAP), Schriftenreihe des Kölner Instituts für Afrikanistik, März, 9, blz. 51-76.
WYMEERSCH, P. & P. BERBEN, 1986 - The homestead of Nakoro. Some socio-cultural aspects of daily-life among the Turkana of the Kerio region. Afrikanistische Arbeitspapiere (AAP), Schriftenreihe des Kölner Instituts für Afrikanistik, März, 5, blz. 97-120.
- (3) Geciteerd in : HOGG 1987, blz. 49. "Quoted in J.P.Barber, Imperial Frontier: a study of relations between the British and the pastoral tribes of North-East Uganda (Nairobi : East African Publishing House, 1968), p.209".
- (4) HOGG, 1987, blz. 48.
- (5) HOGG, 1987, blz. 51. De auteur verwijst voor dit laatste naar : "Republic of Kenya, Turkana District Resources Survey Draf Report (Nairobi : Ministry of Energy and Regional Development, 1983), vol. II. This information is from an aerial survey carried out by Ecosystems in November 1982."
- (6) HOGG, 1987, blz. 47.

BIBLIOGRAFIE

- AMIN, M., 1981 -Cradle of Mankind. Chatto & Windus, London.
- BEST, G., 1978 -Vom Rindernomadismus zum Fischfang. Der Sociokulturelle Wandel bei dem Turkana am Rudolfsee, Kenia. F. Steiner Verslag, Wiesbaden.
- BLANKHART, S.T., 1978 - Kenya. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Landendocumentatie n°1, Staatsuitgeverij, 's Gravenhage.
- BROWN, L., 1965 -Afrika. Elsevier, Amsterdam -Brussel.
- CONANT, F. -Thorns Paired, Sharply Recurved : Cultural Controls and Rangeland Quality in East Africa, in : B.Spooner and H.S. Mann (Ed.), Desertification and Development : dryland ecology in social perspective. Academic Press, London, 1982.
- DELIUS, U., 1986 -Hungerhilfe zerstört Nomadengesellschaft. Pogrom, 17, blz.28-30.
- DIMMENDAAL, G., 1982 -The Turkana Language . Foris Publications, Dordrecht.
- DYSON-HUDSON, N., 1980 - Strategies of ressource exploitation among East African savanna pastoralists, in : D. HARRIS (Ed.), Human ecology in savanna environments. Academic Press, London, blz 171-184.
- GULLIVER ,P.H., 1955 - The family herds. Routledge & Kegan Paul, London.
- GULLIVER, P & P.H.GULLIVER, 1968. The Central Nilo-Hamites, I.A.I., London.
- HOGG, R., 1987 - Development in Kenya : drought, desertification and food scarcity. African Affairs, Vol. 86, n° 342, blz. 47-58.
- JAGT, K. Van der, 1983.- De religie van de Turkana van Kenia. Een anthropologische studie. Utrecht (proefschrift).
- MAIR, L., 1984 - Anthropology and Development. MacMillan Press, LTD, London.
- MILLER, N.M., 1984 - Kenya. The Quest for Prosperity. Boulder (Colorado), Westview Press/ London, Gower.
- MCCABE, J.T., 1984 -Food and the Turkana in Kenya. Cultural Survival Quarterly, , blz. 48-50.
- REES, M., 1987 -Is foreign aid doing Africa any good? Sunday Nation, July 12.
- TIMBERLAKE, L., 1986 -De Afrikaanse crisis. Berchem, EPO.